

XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA TADBIRKORLIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH YO'NALISHLARI

Tojiyev Sirojiddin Sayriddinovich

Kasbiy ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur tezisda kasbiy ta'lim tashkilotlari o'quvchilarida tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirishda xorijiy tajribaning ahamiyati hamda uni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, Germaniya, Finlyandiya, Singapur va Yevropa Ittifoqi mamlakatlarining ilg'or tajribalari asosida takomillashtirilgan metodikaning mazmuni, shakllari, metodlari va vositalari ilmiy jihatdan asoslangan.

Kalit so'zlar: kasbiy ta'lim, tadbirkorlik kompetensiyasi, xorijiy tajriba, dual ta'lim, EntreComp, innovatsion ta'lim, loyiha asosida o'qitish, startap, metodika.

KIRISH

So'nggi yillarda jahonda iqtisodiyotning raqamlashuvi, texnologiyalarning jadal rivojlanishi va mehnat bozorida yuzaga kelayotgan o'zgarishlar ta'lim tizimi oldiga yangi talablarni qo'ymoqda. Bugungi kunda ish beruvchilar tomonidan nafaqat yuqori kasbiy bilim va amaliy ko'nikmalarga, balki tashabbuskorlik, innovatsion fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni hal qilish, jamoada ishlash va biznes imkoniyatlarini ko'ra bilish kabi tadbirkorlik kompetensiyalariga ega mutaxassislariga talab ortib bormoqda.

Shu nuqtayi nazardan, kasbiy ta'lim tashkilotlarining o'quvchilarida tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirish kasbiy ta'lim siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ta'lim jarayonini real ishlab chiqarish muhiti bilan integratsiya qilish, o'quvchilarni mustaqil iqtisodiy faoliyatga tayyorlash hamda ularning innovatsion g'oyalarini amaliy loyihalarga aylantirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, tadbirkorlik kompetensiyalari an'anaviy ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar orqali emas, balki real hayotiy vaziyatlar, loyihaviy faoliyat, dual ta'lim, startap tashabbuslari va ish beruvchilar bilan hamkorlik asosida samarali rivojlanadi. Shu bois Germaniya, Finlyandiya, Singapur hamda Yevropa Ittifoqi davlatlarining ilg'or tajribalarini o'rganish va ularni O'zbekiston kasbiy ta'lim tizimiga moslashtirish ilmiy hamda amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi xorijiy ilg'or tajribalar asosida kasbiy ta'lim tashkilotlari o'quvchilarida tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirish yo'nalishlarini ishlab chiqishdan iborat.

Tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirishning o'quv-metodik ta'minoti deganda – o'quv dasturi, darslik va didaktik materiallar, o'qituvchi uchun metodik qo'llanma, amaliy topshiriqlar banki, baholash vositalari hamda raqamli resurslardan iborat yaxlit tizim tushuniladi. Xorijiy tadqiqotlarda bu borada ikkita muhim jihat alohida ta'kidlanadi: birinchisi – metodik materiallarning amaliyotga yo'naltirilganligi (loyihaviy ta'lim, "amalda o'rganish" yondashuvi), ikkinchisi – o'qituvchilarning uzluksiz malaka oshirishi, chunki metodik materiallar qanchalik sifatli bo'lmasin, ularni qo'llash o'qituvchi tayyorgarligiga bog'liq.

Ispaniya ta'lim muassasalarida o'tkazilgan tadqiqotda ta'lim mutaxassislari raqamli va bosma metodik resurslar muhim vosita ekanini, ammo ularning loyihaviy ta'lim (Project-Based Learning) va "amalda o'rganish" (Learning by Doing) kabi faol metodlar bilan to'ldirilishi shart ekanini ta'kidlashgan. Shuningdek, muassasalar darajasida strategik rejalashtirishning yo'qligi metodik vositalarni izchil qo'llashga to'sqinlik qiluvchi asosiy omillardan biri sifatida ko'rsatilgan.

Yevropa Ittifoqining EntreComp doirasi o'quv-metodik ta'minotga kompetensiyaviy yondashuv asosida qaraydi: har bir kompetensiya uchun aniq o'quv natijalari ta'riflangan bo'lib, ular o'qituvchilarga dars mazmunini loyihalashtirishda asos bo'lib xizmat qiladi. AQSHdagi Junior Achievement dasturlarida esa metodik ta'minot tayyor o'quv modullari, amaliy keyslar va tadbirkorlar ishtirokidagi mashg'ulot ssenariylari shaklida beriladi, bu esa o'qituvchidan maxsus tayyorgarlikni talab qilmasdan yuqori sifatli mashg'ulot o'tkazish imkonini beradi.

Finlyandiya VET tizimida metodik ta'minot markazlashtirilgan darsliklardan ko'ra, o'qituvchining kasbiy tajribasiga asoslangan moslashuvchan tavsiyalar shaklida tashkil etilgan – bu yondashuv o'qituvchiga katta erkinlik bersa-da, uning malakasiga yuqori talab qo'yadi.

Germaniyaning o'quv firmalari modelida metodik ta'minot eng batafsil tarzda ishlab chiqilgan: har bir biznes-jarayon (hisobot, shartnoma, hisob-kitob) uchun rasmiy namunalar va aniq ko'rsatmalar mavjud, bu esa o'quvchilarga real hujjat aylanishi bilan ishlashni o'rgatadi.

Xitoyda esa metodik ta'minot tadbirkorlik fanini mutaxassislik fanlari bilan integratsiyalashtirilgan o'quv rejalari va maxsus darsliklar orqali amalga oshiriladi.

Tadbirkorlik kompetensiyalarini baholash an'anaviy fanlardan farqli ravishda murakkabroq, chunki bunda bilimdan tashqari ko'nikma va munosabat ham baholanishi kerak. EntreComp doirasida bu muammoni hal etish uchun har bir kompetensiya bo'yicha sakkiz bosqichli (foundation dan expert darajasigacha)

progressiya shkalasi ishlab chiqilgan – bu shkala o'quvchining rivojlanish jarayonini aniq va o'lchanadigan tarzda kuzatish imkonini beradi.

Amaliyotda EntreComp asosidagi baholash uchun rubrikalar keng qo'llaniladi: har bir ko'nikma bo'yicha o'quv natijalariga bog'liq savollar tizimi ishlab chiqilib, o'quvchilar o'z darajasini aniq tushunish va bir-biriga konstruktiv fikr-mulohaza berish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ispan universitetlarida 742 nafar talaba ishtirokida o'tkazilgan tadqiqotda EntreCompga asoslangan so'rovnoma tadbirkorlik kompetensiyalarini to'rt yo'nalish – g'oya va imkoniyatlar, shaxsiy resurslar, maxsus bilim hamda amalga oshirish ko'nikmalari – bo'yicha ishonchli baholash imkonini berishi isbotlagan.

Yuqorida ko'rib chiqilgan xorijiy tajribalarni umumlashtirgan holda, o'quv-metodik ta'minot va baholash vositalarining qiyosiy jadvalini keltiramiz:

Mamlakat / tizim	O'quv-metodik ta'minot vositalari	Baholash tizimi va vositalari
Yevropa Ittifoqi (EntreComp)	15 ta kompetensiya bo'yicha o'quv natijalari tavsifi, o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalar, raqamli va bosma didaktik materiallar	Har bir kompetensiya bo'yicha 8 bosqichli progressiya shkalasi, rubrikalar, o'z-o'zini va o'zaro baholash anketalari
AQSH (Junior Achievement)	Tayyor o'quv modullari, keyslar, tadbirkorlar ishtirokida amaliy mashg'ulot ssenariylari	Loyiha yakunida kompaniya faoliyati natijalari, taqdimot va moliyaviy hisobot asosida kompleks baholash
Finlyandiya (VET)	O'qituvchining pedagogik qarorlariga asoslangan moslashuvchan metodik tavsiyalar, amaliyot yo'nalishlari	Amaliy faoliyat davomida kuzatuvga asoslangan formativ baholash, o'qituvchi tomonidan individual fikr-mulohaza
Germaniya (Übungsfirma)	Rasmiy hujjatlar va biznes-jarayonlar namunasi, buxgalteriya va boshqaruv bo'yicha amaliy ko'rsatmalar	Simulyatsiya jarayonidagi hujjatlar sifati, operatsion aniqlik va jamoaviy natija asosida baholash
Xitoy (kasb-hunar kollejlari)	Tadbirkorlik fanini mutaxassislik fanlari bilan integratsiyalashgan o'quv rejalari va darsliklar	Amaliyot, nazariy bilim va integratsiyalashgan kurs natijalari bo'yicha ko'p mezonli baholash tizimi

Xorijiy tajribani umumlashtirish asosida kasbiy ta'lim muassasalarida tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirishning o'quv-metodik ta'minoti va baholash tizimini takomillashtirish bo'yicha quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Har bir kasbiy yo'nalish uchun tadbirkorlik kompetensiyalarini o'z ichiga olgan o'quv-metodik majmua (dastur, o'qituvchi qo'llanmasi, amaliy topshiriqlar

banki, baholash vositalari) ishlab chiqish va uni mutaxassislik fanlari bilan integratsiyalash.

2. Baholashni faqat yakuniy nazorat shaklida emas, balki loyiha davomida kuzatiladigan formativ baholash sifatida tashkil etish, bunda o'quvchining g'oyadan yakuniy natijagacha bo'lgan yo'li hisobga olinadi.

3. Har bir kompetensiya uchun aniq mezonlarga ega rubrikalar joriy etish – bu o'quvchi va o'qituvchiga rivojlanish darajasini aniq tushunish imkoniyatini beradi.

4. O'z-o'zini baholash va o'zaro baholash vositalarini (qisqa anketa yoki chek-listlar shaklida) joriy etish orqali o'quvchilarning o'z rivojlanishini mustaqil kuzatish ko'nikmasini shakllantirish.

5. O'qituvchilarning metodik ta'minotni samarali qo'llashi uchun ularni muntazam malaka oshirish kurslari va amaliy seminarlar bilan ta'minlash, chunki xorijiy tajriba o'qituvchi tayyorgarligining hal qiluvchi omil ekanini ko'rsatadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, xorijiy tajribalarni milliy kasbiy ta'lim tizimiga ilmiy asosda moslashtirish o'quvchilarda zamonaviy tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirish, ularning bandligi va raqobatbardoshligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Xorijiy tajribani tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, tadbirkorlik kompetensiyalarini muvaffaqiyatli shakllantirish uchun sifatli o'quv-metodik ta'minot va tizimli baholash mexanizmi bir-birini to'ldiruvchi ikki tarkibiy qism sifatida birgalikda ishlab chiqilishi lozim.

Kasbiy ta'lim sharoitida EntreComp tizimidagi progressiya shkalasi, AQSH va Germaniyaning amaliy-metodik yondashuvlari hamda Xitoyning integratsiyalashgan o'quv rejalari tajribasini uyg'unlashtirgan holda qo'llash, kompetensiyalarni aniq mezonlar asosida, bosqichma-bosqich rivojlantirish va baholash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. European Commission, Joint Research Centre. EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016.

2. López-Núñez M.I. et al. EntreComp Questionnaire: A Self-Assessment Tool for Entrepreneurship Competencies // Sustainability. — 2022.

3. Teachers' Practices in Developing Entrepreneurial Competence for Innovative Quality Education // European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education. — 2025.

4. Developing a Rubric for Assessing Students' Competencies in Entrepreneurial-STEM Learning Context // Research study, 2024.

5. Fostering Entrepreneurship Education by Improving Assessment Rubrics for Entrepreneurship Competence // Research study, 2023.
6. Kolho H. et al. A vocational education and training subject teacher for fostering students' entrepreneurial skills: The development of a conceptual model // International Journal of Training and Development. — 2024.
7. Junior Achievement USA. JA Company Program. — URL: <https://jausa.ja.org/programs/ja-company-program>
8. How to Improve Entrepreneurship Education in “Double High-Level Plan” Higher Vocational Colleges in China // Frontiers in Psychology. — 2021.